

Váradi Judit

Zeneoktatás távhangolásban

Váradi Judit

Zeneoktatás távhangolásban

Impresszum

Műhelytanulmányok IV. évfolyam/6.

Zeneoktatás távhangolásban

Szerző:
Váradi Judit

Olvasószerkesztő:
Bognár-Borbély Réka

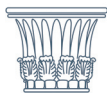
© Magyar Művészeti Akadémia
Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, 2022
© Szerkesztők, 2022
© Szerzők, 2022

Jelen kiadványunk a *Valóság* című folyóiratban nyomtatott formában megjelent tanulmány elektronikus változatát tartalmazza.

ISBN 978-615-6434-23-4

MMA MMKI
1121 Budapest,
Budakeszi út 38.

A kiadásért felel a Magyar Művészeti Akadémia
Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet.

MMA•MMKI

Bevezetés

A nemzetközi szakirodalomban számos tanulmány foglalkozik a különböző művészeti ágak (zene, tánc, színház, vizuális művészet, médiaművészet) pozitív hatásával a gyermekek és a serdülők szociális-érzelmi fejlődésére. A művészeti tevékenységek és a hozzájuk kapcsolódó tevékenységek, mint például a kórus-, zenekari próbák, hangszeres gyakorlás, egy színdarab próbája, egy kép, graffiti elkészítése magában foglalja a szociális-érzelmi komponenseket is. A közösségi élmény, az önkifejezés sajátos formája, a sikerélmény ígérete arra készíti a gyermekeket, hogy reflektáljanak az életükben zajló eseményekkel kapcsolatos érzésekről, beépítve vagy megjelenítve azokat egy művészeti tevékenység során.

A világjárvány miatt a korlátozó intézkedések mellett, hogy a gazdaságot jelentősen lefékezték, az egyének, a családok számára is kihívást jelentettek,¹ világszerte jelentős változásokat okozva az eddig megszokott életmódban. 2020. április 8-ától az UNESCO adatai szerint 188 országban függesztették fel az iskolákat, amely világszerte több mint 1,5 milliárd fiatalt érintett.² Az elmúlt időszak az oktatás történetében teljesen új lapot nyitott. Magyarországon 2020. március 16-tól a világjárvány miatt a 1102/2020. (III. 14.) Korm. határozat alapján az oktatás minden szintjén és színterén a nevelés-oktatás tantermen kívüli, digitális munkarendben került megszervezésre. A valós tér helyett a virtuális tér internetes platformjai váltak az oktatás színterévé.

A digitális oktatásra a szakirodalom használja az elektronikus tanulási környezetet, az IKT az oktatásban vagy az e-learning kifejezést is. Szűts Zoltán³ definíciója szerint a digitális pedagógia folyamatok és munkaformák egysége, amely IKT-eszközökre, adatbázisokra és digitális tartalmakra épül. Annak ellenére, hogy az IKT-eszközök használata egyre inkább teret nyer a köznevelésben, a művészeti képzés adott sajátosságai miatt kevésbé alkalmazkodott a XXI. század kihívásaihoz.

Az online művészetoktatás gyakorlatának és hatásának vizsgálatához hozzátartozik, hogy pontosan ismerjük az azt megelőző helyzetet.

Az általános iskolai tanulók kötelező tanórán kívüli zenei tevékenységének és a művészeti rendezvények fogyasztásának felmérése

A zenei tevékenység széles körű spektrumot mutat. Egyaránt tartalmazza a zenei nevelésben több éve elkötelezetten részt vevő szóló hangszeres játékot, csoportos zenei tevékenységet, magában foglal az óvodai zenei foglalkozásoktól a professzionális képzésig, a felnőttoktatásig minden korosztályt. A művészeti nevelésben az

1 TÚRÓCZI Imre – MESTER Éva – ZÉMAN Zoltán: *Magyarország versus Covid-19: intézkedések, tapasztalatok, jövőkép* = *Polgári Szemle*, 16. évf., 1–3. szám, 2020, 78–93. DOI: 10.24307/psz.2020.0706

2 UNESCO (2020). *Global Education Coalition*, <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse/globalcoalition>

3 SZÜTS Zoltán: *A digitális pedagógia elmélete*. Akadémiai Kiadó, 2020. DOI: 10.1556/9789634545859

extrakurrikulumnak még inkább kiemelt szerepe van, a pedagógus feladata nem az ismeret átadása, hanem az alkotás, a tapasztalás élményének megteremtése.⁴ Egy objektív helyzetkép kialakításának érdekében 2018 novemberében a Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézetének támogatásával elindítottunk egy felmérést. A kutatócsoport tagjai arra fókuszáltak, hogy a gyermekeknek a kötelező oktatásban jelenlévő művészeti tárgyak mellett van-e, és ha igen, milyen lehetősége van tanórán kívüli iskolai és iskolán kívüli művészeti tevékenységekre, illetve hogy mennyire élnek ezekkel a lehetőségekkel. A kutatás öt dimenzióban vizsgálta a művészeti rendezvényeken való részvételt és az általános iskolás tanulók kulturális attitűdjére és ízlésére ható tényezőket. Az adatok elemzését, a kiértékelést és a konklúziót a *Művészeti körkép* című tanulmánykötet tartalmazza. Jelen tanulmányunknak nem célja a kutatás teljes eredményének a bemutatása, csak az idevonatkozó adatok prezentálására vállalkozunk. Az empirikus elemzés alapját a DEXARTA-adatbázis tanulói mintája képezte (N=2089), amelyet az Észak-Alföld régió három megyéjében (Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Jász-Nagykun-Szolnok) többlépcsős rétegzett valószínűségi mintavételi eljárással kiválasztott 10-10 általános iskola 4. és 6. osztályos tanulói alkottak. A mintavétel településtípus és fenntartó, valamint az alapfokú művészetoktatási intézmények száma szerint is reprezentatív.⁵ A kutatás során kialakított mérőeszköz 26 kérdésből álló online és papíralapú önkitöltős tanulói kérdőív volt.

Megvizsgálva a művészeti tevékenységek eloszlását a tanulói adatbázisban, megállapíthatjuk, hogy a tanórán kívüli művészeti tevékenységek közül legtöbbször zenét

1. táblázat: A művészeti tevékenységek eloszlása

Forrás: DEXARTA, 2019, tanulói adatbázis⁶

	A tevékenységet végzők aránya	Hány éves kora óta? (átlag)
zenei tevékenységek (legalább egy)	27%	8,2
táncművészeti tevékenység (legalább egy)	23%	7
vizuális művészeti tevékenység (legalább egy)	19%	8
színpadijáték	5%	9,4

⁴ VÁRADI Judit: *Az élménypedagógia szerepe a művészeti nevelésben* = Magyar Művészet, Bp., MMA Kiadó, 2019, 7. évf., 3. sz., 59–66.

⁵ VÁRADI Judit – HÖRICH Balázs – MÁRKUS Edina: *Az extrakurrikuláris művészeti tevékenységek és rendezvények lehetősége* = Művészeti körkép. Kutatás a művészeti nevelés helyzetéről és lehetőségeiről, a tanórán és tanórán kívüli művészeti tevékenységről és rendezvényekről. Szerk. VÁRADI Judit, Bp., Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, 2020, 13–18.

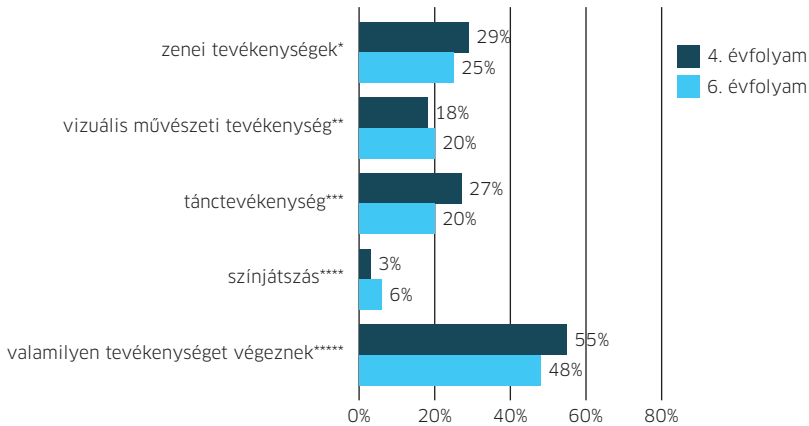
⁶ BÍRÓ István Ferenc – HÖRICH Balázs – SZALAI Tamás: *Általános iskolai tanulók kulturális fogyasztása a társadalmi státusz függvényében*. = Művészeti körkép. Kutatás a művészeti nevelés helyzetéről és lehetőségeiről, a tanórán és tanórán kívüli művészeti tevékenységről és rendezvényekről. Szerk. VÁRADI Judit, Bp., Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, 2020, 115.

tanulnak. Az eredmények szerint a gyermekek kevesebb mint egyharmada (27%) foglalkozik zenével, 23 százalékuk táncol, vizuális művészeti tevékenységgel pedig 19 százalék foglalkozik. A három leggyakoribb művészeti tevékenységet végzők aránya nem mutat nagy szórást, a színjátszással azonban csak a vizsgált tanulók 5 százaléka foglalkozik, ami valószínűleg azt is jelzi, hogy az iskola és a település művészeti kínálatában nem jelenik meg ez a lehetőség (1. táblázat).

A művészeti tevékenységet végzők évfolyamonkénti arányát feltárva megállapíthatjuk, hogy a 4. osztályosok több mint fele (55%) részt vesz valamilyen tanórán kívüli művészeti foglalkozáson, míg ez a létszám a 6. osztályosoknál valamivel kevesebb, mint a vizsgált tanulók fele (48%). A zenei és tánctevékenységeket végzőknél az életkor előrehaladtával ez a csökkenés figyelhető meg, míg a vizuális művészettel és a színjátszással elenyésző arányban többen foglalkoznak 6. osztályban, mint az alsóbb évfolyamon (1. ábra).

1. ábra: Különböző művészeti tevékenységet végzők évfolyamonkénti aránya

Forrás: DEXARTA, 2019, tanulói adatbázis

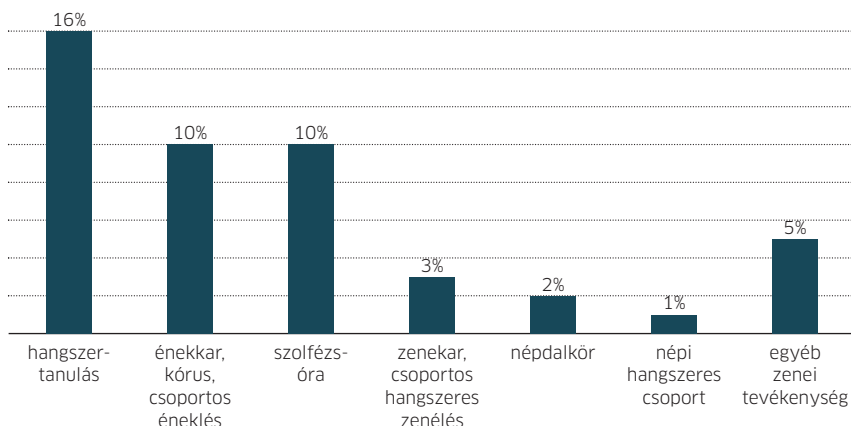
* Chi2=5,353 Sig=0,021; ** Chi2=1,043 Sig=0,307; *** Chi2=17,470 Sig=0,000;

**** Chi2=9,193 Sig=0,002; ***** Chi2=10,823 Sig=0,001

A zenei tevékenységek arányát elemezve láthatjuk, hogy azoknak a tanulónak, akik zenével foglalkoznak (27%, azaz 549 fő), 16 százalékuk tanul hangszerezen játszani, ez összesen 88 fő, ami a teljes minta 4,3 százaléka. Az eredményekből kitűnik, hogy csak 10 százalékuk (55 fő) jár szolfézsórára, ebből valószínűsíthető, hogy ők azok, akik a korábbi zeneiskolai rendszerben tanulnak, a többiek szakkör szinten tanulhatnak hangszerezen játszani. A zenével foglalkozó gyermekek 10 százaléka (55 fő) énekel kórusban, 3 százalék, azaz 16 fő játszik zenekarban, 11 fő énekel népdalkörben, 5 fő játszik népi hangszerekes csoportban (2. ábra).

2. ábra: Zenei tevékenységek végzésének gyakorisága

Forrás: DEXARTA, 2019, tanulói adatbázis⁸

A kulturális ízlés kialakulásában a kutatók elsősorban társadalmi összefüggéseket vizsgálnak, megállapítva, hogy az alacsony szocioökonómiai háttér hátrányosan befolyásolja a kulturális attitűd kialakulását.

Bourdieu⁹ társadalmi kontextusban vizsgálta a stílus- és ízlésbeli különbségeket. Megállapítása szerint a családból hozott társadalmi tőke és a szocioökonómiai helyzet jelentősen befolyásolják az emberek kultúrához való viszonyát, az ízlésük kialakulását.¹⁰ Az immateriális tőke, a tőkekonverziós transzformáció folyamatában meghatározhatja a társadalmi pozíciót, így a megszerzett tudás, ismeret befolyásolja a társadalmi státuszt.¹¹ A zene közösségépítő hatását az is biztosítja, hogy az emberek vonzódnak ahhoz, aki hasonló ízléssel rendelkezik.¹² A kortárs társadalmakban ez kiemelkedő jelentőséggel bír, hiszen különböző csoportokból is alkothatnak közösséget.¹³ A kulturális választás azonban az előzetes élményeknek és tapasztalatoknak az eredménye. Az inkorporált kulturális tőke egyéni megismerés, tanulás eredménye, nem adható tovább. Ezért kap kiemelkedő jelentőséget, hogy van-e lehetősége az egyéneknek

⁸ BÍRÓ: i. m. (2020), 118.

⁹ BOURDIEU, Pierre: *Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke = A társadalmi rétegződés komponensei*. Szerk. ANGELUSZ Róbert, Bp., Új Mandátum, 1999, 156–178.

¹⁰ DIMAGGIO Paul: *Cultural Capital and School Success: The Impact of Status Culture Participation on the Grades of U.S. High School Students* = *American Sociological Review*, 47. évf., 2. sz., 1982, 189–201.

¹¹ HADAS Miklós: *Pierre Bourdieu-ről = Lettre*, 40. sz., 2001. tavasz, <http://epa.oszk.hu/00000/00012/00024/hadas.html>

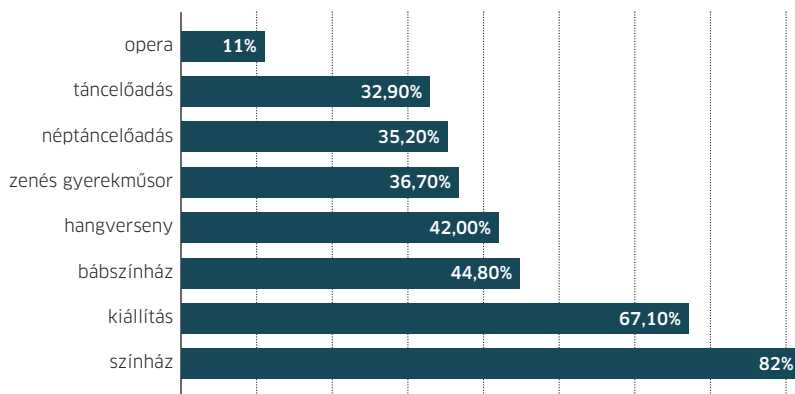
¹² BOURDIEU Pierre: *Distinction: A Sociological Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge, UK: Cambridge Univ. Press, 1984; ROY, William G.: *Aesthetic identity, race, and American folk music* = *Qual. Sociol*, 2002, 25. sz., 459–69.

¹³ DIMAGGIO Paul: *Social structure, institutions, and cultural goods: The case of the U.S.* = *Social Theory for a Changing Society*. Szerk. BOURDIEU, Pierre – COLEMAN James. Westview Press, 1991. ROY, William G., – DOWD, Timothy J.: *What is sociological about music?* = *Annual Review of Sociology*, 2010, 36, 183–203, <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.012809.102618>
SIBTE, Hasan – QUDSIA, Kalsoom: *Children and Adolescents' Affect during Lock-down for Covid-19: Case of Pakistan* = *Advance*, Preprint, 2021, <https://doi.org/10.31124/advance.12982469.v1>

megismerni a művészi értékeket. Kutatásunkban arra kerestük a választ, hogy az Észak-Alföld régió vizsgált településein milyen gyakorisággal vesznek részt művészeti rendezvényeken és élőzenei hangversenyen a tanulók, valamint feltérképeztük, hogy élnek-e az operafogadás lehetőségével (3. ábra).

3. ábra: Zenei tevékenységek végzésének gyakorisága

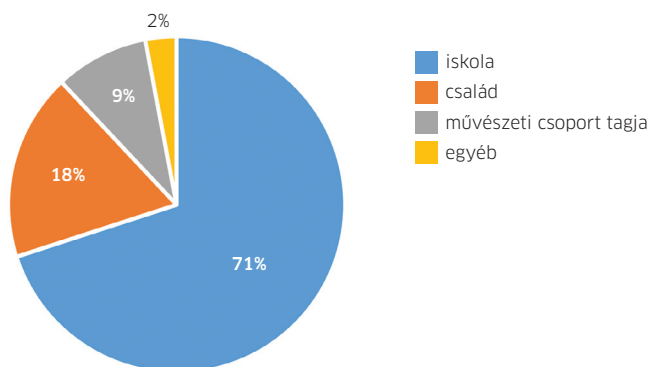
Forrás: DEXARTA, 2019, tanulói adatbázis⁸

A vizsgálat tárgyát képezte, hogy mekkora szerep hárul az iskolára a kulturális tőke gyarapításában. A válaszok alapján láthatjuk, hogy az iskola rendkívül fontos aktor a művészeti események közvetítésében (4. ábra).

4. ábra: Kivel vettek részt a tanulók hangversenyen?

Forrás: DEXARTA, 2019, tanulói adatbázis

¹⁴ HÉJJA Bella Emerencia – LEHOTKA Ildikó – DRAGON Y Gábor: *Klasszikus kulturális szokások és attitűdök = Művészeti körkép. Kutatás a művészeti nevelés helyzetéről és lehetőségeiről, a tanórai és tanórán kívüli művészeti tevékenységről és rendezvényekről*. Szerk. VÁRADÍ Judit, Bp., Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, 2020, 88. VÁRADÍ Judit: *Egy felmérés eredményei a tanulók részvételéről élőzenei hangversenyen és operaelőadáson = Művészeti körkép. Kutatás a művészeti nevelés helyzetéről és lehetőségeiről, a tanórai és tanórán kívüli művészeti tevékenységről és rendezvényekről*. Szerk. VÁRADÍ Judit, Bp., Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, 2020, 98.

Megvizsgálva, hogy a többi művészeti rendezvényen kívül voltak a tanulók, megállapíthatjuk, hogy általános iskolás korban a kulturális tőke gazdagításában, az ízlés kialakításában az iskola aktívan közreműködik (2. táblázat).

2. táblázat: Az iskola szerepe a tanulók részvételének a művészeti rendezvényeken
 Forrás: DEXARTA, 2019, tanulói adatbázis

művészeti rendezvény	iskolával volt
bábszínház	84%
színház	82%
hangverseny	71%
opera	67%
zenés gyermekműsor	67%
népzenei koncert	62%
néptánc	60%
kiállítás	59%
tánc	47%

Ezek az eredmények azt mutatják, hogy a sikeres művészetközvetítésben rendkívül fontos szerepe van a pedagógusoknak, akik munkájuk mellett a szervezési feladatot is magukra vállalják. A pedagógusok ízlése meghatározó abban is, hogy melyik művészeti rendezvényt részesítik előnyben. A tanulók értő befogadása, a művészeti élmény megélése pedagógiai hatást involvál magába.

Az online tér megjelenése az alapfokú zenei oktatásban

Az infokommunikációs technológia folyamatos fejlődése a XXI. századra az élet minden területét jelentősen befolyásolta. Az IKT-eszközök bevonásának igénye az oktatásba nem újkeletű. Az alsó- és középfokú oktatásban több nemzetközi és hazai nagyvolumenű informatikai kezdeményezés és technológiai újítás történt, amely során szélessávú internettel és táblagépekkel látták el az osztályokat annak érdekében, hogy támogassák az oktatási és tanulási folyamatot. A digitális eszközök hozzáférhetővé tétele azonban nem hozza magával automatikusan az oktatás digitális átalálását, a kortárs technológiák alkalmazása nem egyenlő a hatékonyabb tanulással és az oktatási kontextust kialakításával. A kísérleti projekteken részt vevő pedagógusok továbbképzése leginkább technológiai szempontra épült, a tananyag átdolgozásához nem kaptak segítséget.¹⁵

¹⁵ TAMIM, Rama M. – BOROKHOVSKI, Eugene – PICKUP, David – BERNARD, Robert M. – SAADI, Lina El: *Tablets for Teaching and Learning. A Systematic Review and Meta-Analysis*, 2015, <http://bit.ly/2xch5fl>

A mindennapi életben megjelenő mobiltechnológia, a tabletek, a mobiltelefonok a konnektivitás és a kollaboráció új formáját jelentik, amely az oktatás számára is megújulási lehetőséget jelentenek.¹⁶ Az oktatási innováció, a folyamatos szoftver-fejlesztés ellenére a zeneoktatás nem változott jelentősen az utóbbi évtizedekben. A digitális technológia más országokban kísérleti jelleggel megtalálható a közoktatás zenei tárgyaiban, de a klasszikus hangszeres oktatás ragaszkodott a tradíciókhoz. Rónaszékiné Keresztes Monika¹⁷ a távoktatás sikerét a magyar zeneoktatás mélyen gyökerező magas minőségében és a kiváló zenepedagógusok művészetpedagógiai alázatában látja. Az eddig bevált módszerek digitális környezetben új perspektívát nyithatnak.¹⁸ A veszélyhelyzetben bevezetett online oktatás felkészületlenül és váratlanul érte a zeneoktatás minden résztvevőjét. A tantermen kívüli digitális oktatás során alkalmazott gyakorlatok nem alkottak egységes digitális pedagógiai rendszert. Az internetes platformoknak, digitális kommunikációs formáknak többségében csupán közvetítő szerepük volt,¹⁹ azonban mégis születtek olyan jógyakorlatok, amelyek a későbbiekben minőségi változásokat eredményezhetnek.

Az online oktatáshoz kapcsolódó legelső kutatások egyike a Zeneiskolák Európai Szövetsége, a European Music School Union²⁰ 2020 áprilisában készített kérdőíves felmérése volt, amely során felmérték, hogy a világjárvány hogyan érintette a tagállamok zeneoktatását. A kutatásban 22 nemzet országos egyesülete képviselte magát. A zenei oktatási intézmények a válság legközvetlenebb hatását minden országban a személyes kontaktórák megszűnésében és a hangversenyek, nyilvános rendezvények elhalasztásában látták. Minden országban távoktatásban folytatták a munkát, az egyéni és elméleti órákat online meg tudták valósítani, de a csoportos zenei órák tanítását csak 11 ország jelezte, hogy tudta folytatni, 9 csak részben, 2 tagállam pedig teljes mértékben felfüggesztette azokat. Arra a kérdésre, hogy véleményük szerint a válság hatással lesz-e a zeneiskolák költségvetésére, 12 tagállam válaszolta azt, hogy szerintük mindenképpen, 9 ország képviselője úgy gondolta, hogy lehetséges, 1 tagállam szövetsége pedig nem tartotta valószínűnek, hogy a koronavírus okozta gazdasági válság a zeneoktatásra is hatással lenne (<https://www.federation-ffea.fr/medias/download/emu-survey-coronavirus.pdf>).

Az egyes válaszok egy-egy országot jellemeznek, ugyanakkor tudjuk, hogy egy-egy országon belül is nagyon eltérő gyakorlat alakult ki.

¹⁶ CZÉKMÁN Balázs: *Tablettel támogatott oktatás: nagy volumenű nemzetközi és hazai kezdeményezések = Oktatás-Gazdaság-Társadalom*. Szerk. JUHÁSZ Erika – ENDRÖDY Orsolya, Magyar Nevelés- és Oktatáskutatók Egyesülete (HERA), 2019, 477–489.

¹⁷ RÓNASZÉKINÉ KERESZTES Monika: *Kodályi kincsek az online térben. A rendkívüli digitális távoktatási rendszer tapasztalatai az alapfokú zeneoktatás szereplői körében*. (2020. március-június), Emberi Erőforrások Minisztériuma, 2020.

¹⁸ SZABÓ Norbert: *A cél szentesíti az (IKT-)eszközt a zeneoktatásban?* = *Gyermeknevelés*, 2018, 2. sz., 132–138.

¹⁹ SZÜTS: i. m. (2020).

²⁰ EUROPEAN MUSIC SCHOOL UNION, <http://www.musicschoolunion.eu/wp-content/uploads/2020/05/EMU-Survey-Coronavirus.pdf>

Kutatás az online tér megjelenéséről a zeneművészeti oktatásban

A Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskolája Neveléstudományi Doktori Program Zenepedagógiai Kutatócsoportja 2020 szeptemberében új kutatást indított az MMA MMKI támogatásával, amelyben az online művészeti oktatás tapasztalatait és hatását, valamint a kultúrafogyasztás új megjelenési formáit vizsgálja. A kutatás célcsoportját a zenei művészeti nevelésben alap-, közép- és felsőfokon részt vevő tanárok, oktatók alkotják, az ének-zene tanárok mellett hangszeres-, magán-ének-, valamint szolfézs- és zeneelmélet-tanárok, korrepetitorok, zenekar- és kórusvezetők töltötték ki a kérdőívet.

Az online kérdőív összeállítását két fókuszcsoportos interjú előzte meg, amelyen egy-egy kisváros 3–3 zenetanára vett részt. Az interjú után elkészült kérdőívet egy hét alatt 90 zenetanár töltötte ki. Az adatgyűjtés még nem zárult le, így eredményeinket pilotkutatásként egy nagyobb volumenű kutatás részeredményeként értelmezhetjük. A tanulmányban a 48 kérdést tartalmazó saját mérőeszköz nyitott kérdéseit dolgoztuk fel, amely a tanárok távoktatási tapasztalatára irányult. Így felmértük, hogy milyen előnyeit és hátrányait érezte a digitális oktatásnak, hogyan tudta tanulóit motiválni az online térben és van-e olyan módszer vagy eszköz, amit szívesen beépítene a jelenléti oktatásba is.

Eredmények

Hátrányok

Az interjúalanyok és a kérdőívet kitöltő zenetanárok negatívumként élték meg a személyes kapcsolat hiányát. Véleményük szerint a családoknak is megterhelő volt a folyamatos laptophasználat, a hátrányos helyzetű tanulókat nem tudták online elérni, esetleg postán küldtek nekik feladatot, de jellemzően ezek a gyermekek a digitális oktatás időszakában lemorzsolódtak, így a társadalmi-gazdasági szakadék egyre nő a tanulók között. A mobiltechnológia viszonylagosan olcsó hozzáférhetősége és fenntarthatósága²¹ ellenére a szociális hátránykompenzáló hatás nem érvényesült. A kérdésekre adott válaszokból kitűnik, hogy minél fiatalabb a tanuló, annál nehezebb a kapcsolattartás, mivel sok esetben a szülő az, aki segít a gyermekének az eszközök kezelésében, így a szülő motivációja és szabadideje is jelentősen befolyásolta az óra sikeres megtartását. A zenetanároknak több időt igényelt az órákra való felkészülés, ráadásul az adminisztrációs terhek is növekedtek. A személyes kontakt hiánya mellett az internet szakadozása és az értékelhetetlen hangminőség is hozzájárult azon vélemény kialakulásához, hogy a művészeti nevelésben kizárólag online nem tud hatékonyá válni az oktatás, mert érzetet, mozdulatot, dinamikai árnyalatot, előadói atti-

²¹ CZÉKMÁN Balázs: *Mobiltechnológia a tanórán: oktatási tartalmak, oktatást segítő digitális megoldások = Mobil-világ-iskola. Válogatott tanulmányok az I. Mobil eszközök az oktatásban konferenciáról.* Szerk. AKNAI Dóra Orsolya – FEHÉR Péter, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2017, 249–254.

tűdőt nem lehet így tanítani. A közös zenélés élménye mellett a tanszaki hangversenyek hiánya is negatívumként merült fel.

Annak ellenére, hogy csak kevesek tapasztalatában jelent meg, mégis érdemes arra odafigyelni, hogy a szülők egy része leterheltségük mértéke szerint a zeneoktatást elhagyható plusz feladatként értékelték. Ugyanakkor a 10–18 éves diákok jólétével foglalkozó kutatásában²² a felmérés konklúziójaként azt fogalmazták meg, hogy a tanulók nincsenek felkészülve egy ilyen mértékű vészhelyzet lelki terheire, így a mentális egészség és az önszabályozott tanulás fejlesztése érdekében a meglévő tantervek felülvizsgálatát javasolják, amelybe a zenei nevelést és a hangszerjátékot is be kell építeni.

Előnyök

13

Az online oktatás időszaka igazolta azt a feltételezést, hogy a mobiltechnológia segítségével létrejövő mobil tanulás (m-learning) során könnyebb elérni a tanulókat,²³ ráadásul betegség esetén könnyebb pótolni az órát, így csökken a hiányzás mértéke. A megkérdezett zenetanárok többsége egyetértett abban, hogy a gyermekeknek több idejük volt gyakorolni, habár a közoktatás digitális formája nagyobb terheket rótt rájuk, a különböző extrakurrikuláris foglalkozások helyett mégis több szabadidejük maradt. A gyermekeket a hang- és videófelvétel-készítés önállóságra nevelte, fejlesztette az önszabályozott tanulást,²⁴ ha visszanézték a felvételt, észlelték azokat a hibákat is, amelyek még gyakorlásra szorultak, így fejlődött az önreflexió, önértékelés, önkritika és a koncentráció is. Az időszak pozitívuma, hogy a szülők jobban beleláltak, esetlegesen aktívan bevonódtak a zeneoktatásba (hangszer hangolása, segítség gyakorlás során). A mobilapplikációk mellett általánossá vált a különféle interaktív online megoldások használata, mint a digitális kottairó program, videószerkesztő program, hangolóapplikációk és a digitális metronóm használata. A digitális infrastruktúrával kevésbé felszerelt intézmények hátrányát feloldotta az online oktatás. Ahol eddig nem volt mód a zenehallgatásra, mert a tanteremben nincs hozzá megfelelő eszköz, addig otthon számos forrás állt a gyermekek rendelkezésére.

A zenetanárok számára nehézséget okozott a zeneművek élő bemutatásának helyettesítése, mivel az internetes oldalakon ezeknek a könnyebbnek számító műveknek nem érhető el felvétele, vagy ha esetleg igen, akkor sem minden esetben megfelelő minőségű a megszólaltatás. Így többen saját motivációs hang- és videófelvételeket készítettek, amelyek a későbbiek során is jól használhatók. Mindenképpen ki kell emelni, hogy a közösségi portálokon létrejött online szakmai csoportokban példaértékű összefogás alakult ki, így a kották, a jó ötletek mellett az oktatás segítésére az elkészült

²² SIBTE: i. m. (2021).

²³ CZÉKMÁN: i. m. (2017).

²⁴ BROWNLIE, Susan – LEVENTHAL, Howard – LEVENTHAL, Elaine A.: *Regulation, self-regulation, and construction of the self in the maintenance of physical health. = Handbook of self-regulation.* Szerk. BOEKAERTS, Monique – ZEIDNER, Moshe – PINTRICH, Paul R. Academic Press, 2000, 69–416.
<https://doi.org/10.1016/B978-012109890-2/50041-X>

online tananyagot is megosztották egymással a tanárok. Az internetre feltöltött videó több emberhez eljutnak, így nyilvánosabbá, ismertebbé válhatott egy-egy iskola munkája.

A zenetanárok többsége szükségmegoldásnak tartja az online oktatást, amely maximum az addig megszerzett tudás, képesség szinten tartására alkalmas, a hatékony oktatáshoz azonban nélkülözhetetlen a személyes jelenlét. A kérdőívet kitöltők egyértelműen elismerték, hogy otthonról kényelmesebb tanítani, mert az utazás egyébként sok időt elvesz, ugyanakkor a hátránya, hogy összefolyik a munka és a magánélet.

A tanulók motiválása

14

Az érdeklődés fenntartásánál a megkérdezett zenetanárok egyértelműen az egyéni oktatás előnyeit kihasználva az emberi kapcsolatot emelték ki, mivel a gyermekeknek kevés élő kapcsolatuk volt, örültek, hogy a zenetanárral tudtak beszélgetni, akik meghallgatták őket, figyelték rájuk. Nemcsak szakmai, hanem lelki dolgok megbeszélésével is próbálták segíteni a tanulókat a kialakult helyzetben, a segítőkész hozzáállás mellett a bizalomteljes légkör kialakítása is fontos volt.

Az egyre erőteljesebb tömegkommunikációs hatások mellett a zenetanároknak eddig is változatos feladatokra és kreatív attitűdre volt szüksége, hogy a klasszikus zenei élmény érvényesülni tudjon a tanítás során. Az online oktatás során a megkérdezettek szerint a motiváció fenntartásában a rugalmas óraterv keretei között nagy szerepet játszottak az egyéni, változatos, kreatív, esetleg humoros feladatok és amit nagyon sokan hangsúlyoztak, az interaktív játék beépítése a tanításba. A távoktatás során jelentősen megnövekedett a zenehallgatás szerepe, a tanár javasolt érdekes zenehallgatási anyagokat, amit a következő órán visszacsatolásként közösen elemeztek, értékelték.

Jógyakorlatként említették, hogy a tanulónak azt a darabot kellett több előadóval is meghallgatnia, amit ő is játszott, a zenehallgatás során kialakult véleményt aztán közösen megbeszélték. Egy-egy ilyen feladat után a tanuló előadása is jelentősen magasabb szintűvé vált. A tanszaki hangversenyek helyett családi házi hangversenyek megtartására ösztönözték a tanítványokat, ugyanakkor az erkélykoncertek vagy az online feltöltött felvételek is színesítették a zeneoktatás rutinját.

A kisebb gyermekeknél a figyelem fenntartása is nehezebb volt, ezért gyors és pörgős feladatokkal, azonnali reakción alapuló gyakorlatokkal kellett lekötöni őket. A netes játékos fejlesztőfeladatok, interaktív játékok, digitális tananyagok alkalmazása ennek az időszaknak a pozitív felfedezése.

Minden diák érdeklődése szerint másként reagált erre a helyzetre, így az egyéni oktatásban a személyre szabott képességfejlesztésnek még nagyobb szerep jutott, a tanárok akár könnyebb zeneművek tanításával is törekedtek a sikerélmény nyújtására.

Hatékony módszer vagy eszköz, ami segítené a jelenléti oktatást

Természetesen több negatív választ is kaptunk erre a kérdésre, volt olyan is, aki a hatékonyság elérését az online oktatás gyors befejezésével azonosította. Kimagaslóan sokan említették a megbízható internethálózat, a jó minőségű technikai eszközök biztosítását, az ingyenes tárhelyet és egy olyan program kidolgozását, ami a valódi hangzást biztosítja, esetleg valós időben, hogy a korrepetíciós órák megtartása mellett kamarázni is lehessen. Az internetes platformok közvetítő szerepét támasztják alá azok a vélemények, miszerint nem igazán csináltak mást, mint mikor személyesen is találkoztak. Tehát a jelenléti oktatás módszertana szerint internetes felületeken folytatták tovább a munkát. A többség azonban komolyan elgondolkodott azon, hogyan lehetne beépíteni a távoktatás során szerzett tapasztalatokat a jelenléti oktatásba. Az online oktatás a művészeti nevelésben nem éri el azt a hatékonyságot, ami elvárható lenne. Ennek ellenére vannak olyan motívumai, amit a későbbiek során a személyes oktatás során is érdemes használni, ilyen például mind a tanulói, mind a tanári felvételkészítés, az interaktivitást elősegítő applikációk használata. Az online oktatás kiváló lehetőséget nyújt a hosszabb hiányzás miatt lemaradó tanulók felzárkóztatására, valamint ha a növendék bizonytalan önmagában, az otthoni gyakorlást is segítheti. A megkérdezett zenetanárok közül többen jelezték, hogy az online oktatás időszakában kiépített internetes csatornát a későbbiek során is feltétlenül megtartják, mert mind a tanulóval, mind a szülővel egyszerűbb és gyorsabb a kommunikáció. A digitálisan elérhető, letölthető kottaadatbázis hiánya és az online elérhető zongorakisérek mellett a tanárok nagyobb figyelmet fordítanak a hangszervásárlás ösztönzésére, hogy megoldható legyen az otthoni gyakorlás.

Mint láthatjuk, a művészeti nevelésben is felmerült a kombinált oktatás, a blended learning²⁵ lehetőségeinek kihasználása, amely során a digitális és a hagyományos tantermi oktatás módszereit együttesen használják. Fontos szerepet kap a személyes kontaktus, míg az online tér tanulástámogató felületei folyamatos kapcsolatot biztosítása mellett kiegészítik az oktatást.

Az online tér megjelenése a kultúrafogyasztásban

A hangversenyek kezdetektől fogva társadalmi jelentőséggel bírtak, találkozási pontként a társas tér szervezési formájaként is működtek. A zenei megnyilvánulások, a hangversenyek helyszíne, előadói apparátusa, műsorpolitikája sokat alakult az idők során, azonban ezeket az eseményeket a személyes találkozások színtereként minden időben közösségi térként is tudjuk értelmezni.²⁶ A zenei események tradicionális és elfogadott, de nem kizárólagos helyszíne a hangversenyterem. A kulturális értékköz-

²⁵ BANDITVILAI, Choosri: *Enhancing Students' Language Skills through Blended Learning = The Electronic Journal of e-Learning*, 2016, 14. évf., 3. sz.

²⁶ VÁRADÍ Judit: *Adjunk teret a zenének! = térZENétér: Zene a társas térben*. Szerk. VAS Bence, Pécs, Pécsi Tudományegyetem Művészeti Kar, 2018, 13–28.

vetítésbe a szokatlan terek bevonásának célja az új célcsoportok megszólítása. A zenei élményt alapjaiban befolyásolja az akusztika, a megszólalás minősége. Az előadói és hallgatói tér megváltoztatása így a zenei élmény kialakulását is befolyásolja.

A kulturális térkép átstrukturálásában a technológiai fejlődés következtében megjelenő tömegkommunikációs eszközök is jelentős szerepet játszottak. Egy 1963-as elemzés szerint a zenehallgatás természetes közegének a rádiót nevezték meg, a televízió szerepét pedig az opera közvetítésében határozták meg.²⁷ Az élőzenei hangversenyek élménye azonban a személyes részvételnél kiemelkedőbbnek bizonyult és még a XXI. században is meg tudta tartani közönségét. A veszélyhelyzet időszaka a kulturális életet is alapjaiban rengette meg. A klasszikus zenei előadóművészet aktorai, szólisták, együttesek, zenekarok, énekarok, társulatok fellépéseiket törölni kényszerültek, a hangversenyek, előadások megvalósítása a hagyományos keretek között lehetetlenné vált. A kultúra iránti igény azonban vészhelyzet alatt is megmaradt. A menedzseri szemlélet szerint akkor életképes egy működési modell, ha a mindenkori igényekhez, a piaci és társadalmi viszonyokhoz alakítja.²⁸ Az internet és a digitalizáció lehetőségeit kihasználva több zenekar az online koncert formáját választotta, mások világszerte megnyitották meglévő adatbázisaikat, így több olyan hangverseny, előadás is ingyenesen elérhetővé vált online, ami eddig elérhetetlennek tűnt. Ez a tény felveti a kérdést, hogy vajon amikor a művészet „házhoz jön”, az otthon kényelmében remélhetőleg kiváló hangminőségű technikai eszközök segítségével elérhető, akkor ez milyen kihatással lesz a későbbi élőzenei események megszervezésére.

Online versus élőhangversenyek

Felmérésünk célcsoportja a zenetanárok, így a társadalom művészet iránt érdeklődő rétegét alkotják, tehát véleményük nem általánosítható. Mégis úgy gondoljuk, hogy a kultúrafogyasztás szempontjából érdekes lehet annak a csoportnak a véleménye, akik jól ismerik ezt a művészeti közeget. A zenetanároktól megkérdeztük, hogy számukra mennyire nyújtanak kielégítő élményt az online hangversenyek. A kérdőívet kitöltők (N=90) 77,8 százaléka úgy érzi, hogy számára nem nyújt elég élményt az online zenehallgatás (5. ábra).

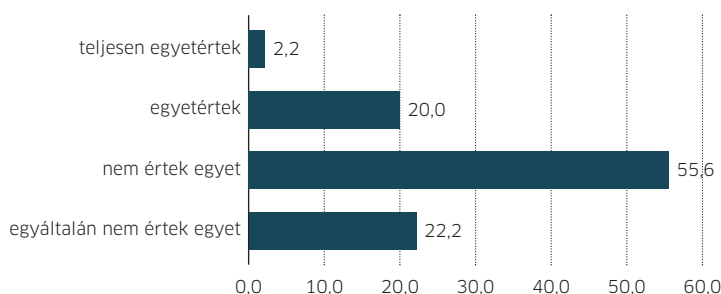
Az élőzenei hangversenyek különleges élményének feltárására eddig kevesen vállalkoztak. Pad Zoltán²⁹ 2003-ban általános és középiskolások körében készített kutatásban azt vizsgálta, hogy ugyanazok a zeneszámok hangfelvételtől lejátszva és élőzenei előadásban milyen tetszési indexet váltanak ki a hallgatóság körében. Az elemzés összegzésénél arra a megállapításra jutott, hogy az élőzenei produkciók jóval

²⁷ MASON, Colin M.: *Music in Britain 1951–1962*. London: Longmans, Green & Co, 1963.

²⁸ SZEDMÁK Borbála – SZABÓ Zs. Roland: *Szimfonikus zenekari üzletimodell-innovációk, digitalizáció és „imunitás” a koronavírusssal szemben*. = *Magyar Tudomány*, 2020, 6. sz., 817–826.
DOI: 10.1556/2065.181.2020.6.10

²⁹ PAD Zoltán: *Az élőzene és gépzene befogadásának hatásvizsgálata* = *Parlando*, 2003, XLV évf. 5–6. szám.

5. ábra: Számomra kielégítő élményt nyújtanak az online megnézett hangversenyek

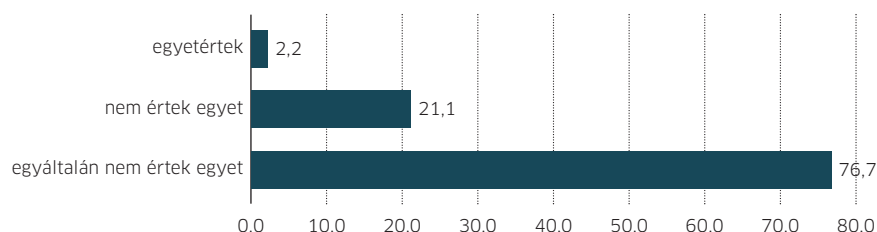

17

magasabb pontszámot kaptak a vizsgált személyek körében. Bernhofer³⁰ a 15–18 éves középiskolai diákok körében végzett kutatása során az élőzenei előadás hatását vizsgálta. A diákok meglepve tapasztalták, mennyivel jobban tetszett nekik az élőzenei interpretáció, mint az előtte meghallgatott felvételek.

A zenetanároktól megkérdeztük, hogy véleményük szerint az online hangversenyek helyettesítik-e az élőzenei eseményeket. A vizsgált mintából 2,2 százalék, azaz 2 fő értett vele egyet, hogy az interneten megnézett hangverseny élménye meg egyezik a személyes részvételű hasonló eseményekkel (6. ábra).

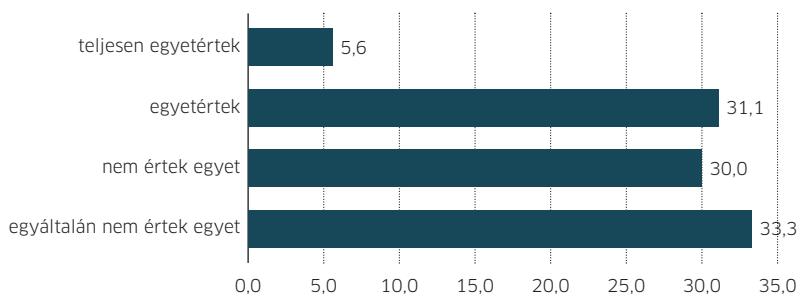
6. ábra: Az online hangversenyek teljes mértékben helyettesítik a személyes részvételű hangversenyeket

Elemzéseink szerint a vizsgált minta 3,3 százaléka ezentúl sem megy hangversenyre, ha lehetősége van azt online is megnézni. A kutatás meglepő eredménye, hogy annak ellenére, hogy professzionális hangversenyek és előadások mellett online közvetített hangversenyek is megjelentek a művészeti kínálati palettán, a kulturális fogyasztás mégsem vált kiemelkedővé, a többség nem nézett meg több hangversenyt, mint amennyin eddig részt vett (7. ábra).

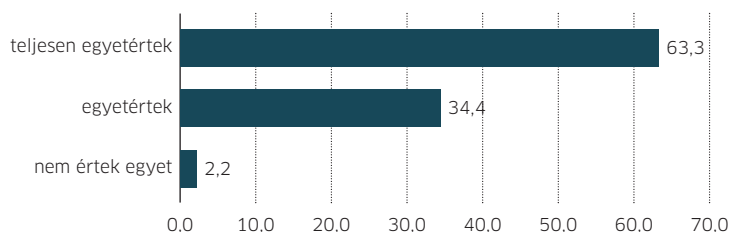
³⁰ BERNHOFER, Andreas: *Young People Experiencing Classical Concerts = Open Ears – Open Minds. Listening and Understanding Music*. Szerk. KRÄMER, Oliver – MALMBERG, Isolde, Helbling, Innsbruck, 2016, 323–336.

7. ábra: Sokkal több hangversenyt láttam a karantén időszaka alatt, mint amíg személyesen kellett elmenni

Valószínűleg a következő kérdésre adott választ az is motiválta, hogy az élőzenei hangverseny élménye nem reprodukálható, a hallgató élménye egyszeri és megismételhetetlen,³¹ mert két fő kivételével mindenki várja, hogy végre személyesen is részt vehessen a zenei eseményeken (8. ábra).

8. ábra: Alig vártam, hogy személyesen is elmehessek hangversenyre

Összegzés

A világjárvány következtében kialakult korlátozásokat kutatók között egyelőre még kevésbé ismert, hogy a gyermekekre és a serdülőkre hosszú távon milyen mentális hatást gyakorolt a helyzet.³² Giannini³³ kutatása szerint (N=6771) 10 gyermekből és fiatalból több mint hét lelki egészségét befolyásolta a pandémia, amely stresszt, aggodalmat és szorongást váltott ki. A valós időben megtartott órákon a személyes kommunikáció, a párbeszéd interakció megmaradt, így a tanítvány és a zenepedagógus között eddig kialakult kapcsolat nem változott az online tanítás során. A kér-

³¹ WILHEIM András: *Esszék. Írások zenéről*. Bp., Kortárs Kiadó, 2010.

³² LEE, Joyce: *Mental health effects of school closures during COVID-19*. *The Lancet Child & Adolescent Health*, 2020, 4. évf., 6. sz., 421. DOI: [https://doi.org/10.1016/S2352-4642\(20\)30109-7](https://doi.org/10.1016/S2352-4642(20)30109-7)

³³ GIANNINI, Stefania: *Prioritize health and well-being now and when schools reopen*, 2020, <https://en.unesco.org/news/prioritize-health-and-well-being-now-and-when-schools-reopen>

dőívet kitöltő zenetanárok nagy része fontosnak tartotta, hogy a helyzet okozta bizonytalanságot, szorongást, esetleges félelmet, elszigeteltséget az aktív zenélés és a megszokott kapcsolat ápolása, a kommunikáció jól tudta oldani.

Az online oktatás hatékonyságának növeléséhez a megkérdezett tanárok szívesen vennének részt olyan szakmai továbbképzéseken, ahol nemcsak az eszközök és a felületek használatát ismernék meg, hanem egy elemeiben kidolgozott módszertani reformot, ahol a digitális anyagok kidolgozása, a programok kifejlesztése mellett a kötő, hangvágó, videóvágó programok használatát is megtanulhatnák nem csak kezdő szinten, valamint segítséget kapnának otthoni stúdiótechnika kiépítéséhez is. Igényként merült fel a kialakult és bevált online tananyagok elérhetővé tétele, amelyhez segédanyagot és útmutatást is igényelnének a digitális kompetenciával kevésbé rendelkező tanárok.

A kínálati, szolgálati szektort erőteljesen érintették a rendelkezések, a koronavírus által okozott válság a gazdaság mellett a kulturális életben is erőteljesen megmutatkozott. A kultúrafogyasztás kizárólag online terekre korlátozódott, így a gyermekeknek, a tanulóknak és a diákoknak nem volt lehetősége a számukra megrendezett hangversenyeken, művészeti rendezvényeken részt venni. Tanulmányunk első felében a korábbi kutatásunk eredményeit mutattuk be, amely szerint a tanulók több mint fele még soha nem volt élőzenei rendezvényen. Ez a szám a kialakult helyzet miatt most stagnál, nincs lehetőség élőzenei koncertekkel segíteni a klasszikus zenei kompetencia kialakulását. Amit nem ismerünk, az nem hiányzik és az ismeretlent nagyobb eséllyel utasítjuk el. Ha nem ismerjük az alkotás, az előadás, az éneklés örömét, ha nem válik természetessé a művészetekkel való kapcsolat, nem jön létre a „belenevelődés”, amely nemcsak a művészeti értékek hagyományozódása, hanem többek között szocio-emocionális és mentális hatása miatt is kiemelt fontosságú.

Mi lesz most? Erre nincs egzakt válasz, nincs joggyakorlat, de legalább meg kell próbálni... Tesszük tovább a dolgunkat azzal a meggyőződéssel, hogy érdemes.

Irodalomjegyzék

- BANDITVILAI Choosri: *Enhancing Students' Language Skills through Blended Learning = The Electronic Journal of e-Learning*, 2016, 14. évf., 3. sz.
- BERNHOFER, Andreas: *Young People Experiencing Classical Concerts = Open Ears – Open Minds. Listening and Understanding Music*. Szerk. KRÄMER, Oliver – MALMBERG, Isolde, Helbling, Innsbruck, 2016, 323–336.
- BÍRÓ István Ferenc – HÖRICH Balázs – SZALAI Tamás: *Általános iskolai tanulók kulturális fogyasztása a társadalmi státusz függvényében. = Művészeti körkép. Kutatás a művészeti nevelés helyzetéről és lehetőségeiről, a tanórai és tanórán kívüli művészeti tevékenységről és rendezvényekről*. Szerk. VÁRADI Judit, Bp., Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, 2020, 107–126.
- BOURDIEU Pierre: *Distinction: A Sociological Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1984.
- BOURDIEU, Pierre: *Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke = A társadalmi rétegződés komponensei*. Szerk. ANGELUSZ Róbert, Bp., Új Mandátum, 1999, 156–178.
- BROWNLEE, Susan – LEVENTHAL, Howard – LEVENTHAL, Elaine A.: *Regulation, self-regulation, and construction of the self in the maintenance of physical health = Handbook of self-regulation*. Szerk. BOEKAERTS, Monique – ZEIDNER, Moshe – PINTRICH, Paul R. Academic Press, 2000, 69–416, <https://doi.org/10.1016/B978-012109890-2/50041-X>
- CZÉKMÁN Balázs: *Mobiltechnológia a tanórán: oktatási tartalmak, oktatást segítő digitális megoldások = Mobil-világ-iskola. Válogatott tanulmányok az I. Mobil eszközök az oktatásban konferenciáról*. Szerk. AKNAI Dóra Orsolya – FEHÉR Péter. Debreceni Egyetemi Kiadó, 2017, 249–254.

- CZÉKMÁN Balázs: *Tablettel támogatott oktatás: nagy volumenű nemzetközi és hazai kezdeményezések* = *Oktatás-Gazdaság-Társadalom*. Szerk. JUHÁSZ Erika – ENDRÓDY Orsolya, Magyar Nevelés- és Oktatáskutatók Egyesülete (HERA), 2019, 477–489.
- DIMAGGIO Paul: *Cultural Capital and School Success: The Impact of Status Culture Participation on the Grades of U.S. High School Students* = *American Sociological Review*, 47. évf., 2. sz., 1982, 189–201.
- DIMAGGIO Paul: *Social structure, institutions, and cultural goods: The case of the U.S.* = *Social Theory for a Changing Society*. Szerk. BOURDIEU, Pierre – COLEMAN James, Westview Press, 1991.
- EUROPIAN MUSIC SCHOOL UNION, <http://www.musicschoolunion.eu/wp-content/uploads/2020/05/EMU-Survey-Coronavirus.pdf> (utolsó letöltés dátuma: 2020. 12. 10.).
- GIANNINI, Stefania: *Prioritize health and well-being now and when schools reopen*, 2020, <https://en.unesco.org/news/prioritize-health-and-well-being-now-and-when-schools-reopen> (utolsó letöltés dátuma: 2021. 01. 02.).
- HADAS Miklós: *Pierre Bourdieu-ről* = *Lettre*, 40. sz., 2001. tavasz, <http://epa.oszk.hu/00000/00012/00024/hadas.html> (utolsó letöltés dátuma: 2021. 01. 05.)
- FEJÉR Balázs (2000): *A parti*. Antropológiai sűrű leírás. = *Replika*, 2000, 39. sz., 61–74.
- HEJJA Bella Emerencia – LEHOTKA Ildikó – DRAGON Y Gábor: *Klasszikus kulturális szokások és attitűdök* = *Művészeti körkép. Kutatás a művészeti nevelés helyzetéről és lehetőségeiről, a tanórai és tanórán kívüli művészeti tevékenységről és rendezvényekről*. Szerk. VÁRADI Judit, Budapest. Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, 2020, 71–90.
- LEE, Joyce: *Mental health effects of school closures during COVID-19*. *The Lancet Child & Adolescent Health*, 2020, 4. évf., 6. sz., 421., DOI: [https://doi.org/10.1016/S2352-4642\(20\)30109-7](https://doi.org/10.1016/S2352-4642(20)30109-7)
- MASON, Colin M.: *Music in Britain 1951–1962*. London: Longmans, Green & Co, 1963.
- PAD Zoltán: *Az élőzene és gépzene befogadásának hatásvizsgálata* = *Parlando*, 2003, XLV. évf., 5–6. sz.
- RÓNASZÉKINÉ KERESZTES Monika: *Kodályi kincsek az online térben. A rendkívüli digitális távoktatási rendszer tapasztalatai az alapfokú zeneoktatás szereplői körében.* (2020. március-június), Emberi Erőforrások Minisztériuma, 2020.
- ROY, William G.: *Aesthetic identity, race, and American folk music* = *Qual. Sociol.* 2002, 25. sz., 459–69.
- ROY, William G. – DOWD, Timothy J.: *What is sociological about music?* = *Annual Review of Sociology*, 2010, 36, 183–203., <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.012809.102618>
- SIBTE, Hasan – QUDSIA, Kalsoom: *Children and Adolescents' Affect during Lock-down for Covid-19: Case of Pakistan.* = *Advance*, Preprint, 2021, <https://doi.org/10.31124/advance.12982469.v1>
- SZABÓ Norbert: *A cél szentesíti az (IKT-)jeszközt a zeneoktatásban?* = *Gyermeknevelés*, 2018, 2. sz., 132–138.
- SZEDMÁK Borbála – SZABÓ Zs. Roland: *Szimfonikus zenekari üzletimodell-innovációk, digitalizáció és „immunitás” a koronavírus ellenében* = *Magyar Tudomány*, 2020, 6. sz., 817–826., DOI: 10.1556/2065.181.2020.6.10
- SZÜTS Zoltán: *A digitális pedagógia elmélete*. Akadémiai Kiadó, 2020, DOI: 10.1556/9789634545859
- TAMIM, Rama M. – BOROKHOVSKI, Eugene – PICKUP, David – BERNARD, Robert M. – SAADI, Lina El: *Tablets for Teaching and Learning. A Systematic Review and Meta-Analysis*. 2015, <http://bit.ly/2xch5fl> (utolsó letöltés: 2021. 12. 20.).
- TÜRÖCZI Imre – MESTER Éva – ZEMAN Zoltán: *Magyarország versus Covid-19: intézkedések, tapasztalatok, jövőkép* = *Polgári Szemle*, 16. évf., 1–3. sz., 2020, 78–93., DOI: 10.24307/psz.2020.0706
- UNESCO (2020), Global Education Coalition, <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse/globalcoalition> (utolsó letöltés: 2020. 12. 20.).
- VÁRADI Judit: *Közönségnevelés, élmény-koncert-élmény beépítése a köznevelésbe* = *Tanulmányok a levelező és részismereti tanárképzés tantárgypedagógiai tartalmi megújításáért ének-zene, zenepedagógia, rajz- és vizuális kultúra*. Szerk. MATICSÁK Sándor, Debrecen, Debrecen Tanárképzési Központ, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2015, <http://tanarkepzes.unideb.hu/szaktarnet/kiadvanyok/muveszetek.pdf>
- VÁRADI Judit: *Adjunk teret a zenének! = térZENEtér: Zene a társas térben*. Szerk. VAS Bence, Pécs, Pécsi Tudományegyetem Művészeti Kar, 2018, 13–28.
- VÁRADI Judit: *Az élménypedagógia szerepe a művészeti nevelésben* = *Magyar Művészet*, Bp., MMA Kiadó, 2019, 7. évf., 3. sz., 59–66.
- VÁRADI Judit: *Egy felmérés eredményei a tanulók részvételéről élőzenei hangversenyen és operaelőadáson* = *Művészeti körkép. Kutatás a művészeti nevelés helyzetéről és lehetőségeiről, a tanórai és tanórán kívüli művészeti tevékenységről és rendezvényekről*. Szerk. VÁRADI Judit, Bp., Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, 2020, 91–106.
- VÁRADI Judit – HÖRICH Balázs – MÁRKUS Edina: *Az extrakurrikuláris művészeti tevékenységek és rendezvények lehetősége* = *Művészeti körkép. Kutatás a művészeti nevelés helyzetéről és lehetőségeiről, a tanórai és tanórán kívüli művészeti tevékenységről és rendezvényekről*. Szerk. VÁRADI Judit, Bp., Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, 2020, 13–18.
- WILHELM András: *Esszék. Írások zenéről*. Bp., Kortárs Kiadó, 2010.

Műhelytanulmányok

I. évfolyam

1. „Hullatja levelét az idő vén fája...”
Tanulmányok Arany János születésének 200. évfordulójára
Szerkesztő: Balogh Csaba – Windhager Ákos
2. „A teljesség felé...”
Tanulmányok Weöres Sándorról
Szerkesztő: Balogh Csaba – Falusi Márton
3. **Klima Gyula**
A lélek mint a test formája, és a művészet mint a lélek formája
4. Miklós és Petar
Horvát-magyar politikai és kulturális kapcsolatok
Szerkesztő: Balogh Csaba – Windhager Ákos
5. A magyar művészetelmélet hagyományai
Szerkesztő: Balogh Csaba – Falusi Márton
6. Vallás – nép – művészet
Egyházművészeti tanulmányok
Szerkesztő: Fehér Anikó
7. **Grad-Gyenge Anikó – Lehóczki Zsófia**
Szerzői jogi sorvezető komolyzenei szakemberek számára

Műhelytanulmányok

II. évfolyam

1. Auróra
A magyarországi balett születése
Szerkesztő: Bólya Anna Mária
2. Kálnoki-Gyöngyössy Márton
Nemzet és múzeum
A magyar múzeumügy a jogszabályalkotás tükrében (1777–2010)
3. Symphonia Ungarorum
Tanulmányok Nagy Gáspár és Szokolay Sándor életművéről
Szerkesztő: Windhager Ákos
4. „Mozgó dó...”
Gondolatok Kodály Zoltán zenepedagógiai módszeréről
Szerkesztő: Fehér Anikó
5. ifj. Sipka Sándor
„Magam helyett” az „Irgalom”
6. Baksay-Nagy György – Grad-Gyenge Anikó
Design és jog –
Bevezető a design védelmének lehetőségeibe

Műhelytanulmányok

III. évfolyam

1. **Grad-Gyenge Anikó**
Az építészet szerzői jogi kérdései –
Szerzői jogi útmutató az építészeti gyakorlat számára
2. **A művészet közege**
Szerkesztők: Kocsis Miklós – Boros János
3. **Kucsera Tamás Gergely**
Globalizált média, mediatizált kultúra
4. **Orosz István**
Kéklakátok
5. **Káel Csaba**
Élmény. Minden tekintetben.
Kulturális FMCG, avagy fast moving cultural goods
6. **Az idő küszöbén – A magyar balett története**
Szerkesztők: Windhager Ákos – Bólya Anna Mária
7. **Tánc és módszer – Táncmódszertani kutatások**
Szerkesztők: Bólya Anna Mária – Windhager Ákos

Műhelytanulmányok

IV. évfolyam

1. A művészet közege II. – Kihívások a XXI. század elején
Szerkesztők: Kocsis Miklós – Boros János
2. Kultúraláncolatok – Tóth Árpád kora és szellemi örökösei
Szerkesztő: Fehér Anikó
3. „Mélyebb barázdát húzni...” – Zene a keresztény egyházban
Szerkesztő: Fehér Anikó
4. **Marczin István**
Művésztelepek a Kárpát-medencében 2020 –
Empirikus kutatás
5. **Grad-Gyenge Anikó – Timár Adrienn**
Képzőművészet szerzői jogi lencsén át